

Anna Zellma

Kompetencje nauczyciela wiedzy o społeczeństwie jako warunek skutecznej edukacji obywatelskiej

---

Studia Redemptorystowskie nr 12, 495-505

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Zellma
UWM – Olsztyn

KOMPETENCJE NAUCZYCIELA WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE JAKO WARUNEK SKUTECZNEJ EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Słowa kluczowe: kompetencje nauczyciela, wiedza o społeczeństwie, młodzież, nauczyciel wiedzy o społeczeństwie, edukacja obywatelska, rozwój zawodowy

Keywords: teacher's competence, civics, young people, a teacher of civics, civis education, professional development

Schlüsselwörter: Kompetenz der Lehrenden, Gesellschaftskunde, Jugend, Lehrer der Gesellschaftskunde, gesellschaftliche Erziehung, Verbesserung der Berufskompetenzen

Od niepamiętnych czasów w pedagogice wiele uwagi poświęca się kwestiom związanym z procesem stawania się dobrym nauczycielem. Za szczególnie istotne uznaje się tu kompetencje zawodowe. Badacze są zgodni, że wśród czynników, które warunkują efektywność pracy szkoły, decydującą rolę odgrywa zasób wiedzy i umiejętności nauczycieli. Nie ulega wątpliwości, że od kompetencji pracowników oświaty zależy jakość procesu nauczania i wychowania oraz skuteczność i trwałość ich oddziaływań edukacyjnych, zwłaszcza w zakresie przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie obywatelskim. Każda aktywność zawodowa nauczycieli wymaga profesjonalizmu nie tylko w kwestiach merytorycznych, ale także metodycznych. Wymóg ten odnosi się również do nauczyciela wiedzy o społeczeństwie. Od jego kompetencji zawodowych w dużej mierze zależy poziom wiedzy i umiejętności uczniów oraz jakość edukacji obywatelskiej w szkole, a zwłaszcza skuteczność przygotowania młodego pokolenia do roli obywateli aktywnie uczestniczących w życiu społecznym. Istotne wydają się zatem analizy dotyczące tej problematyki, tym bardziej że brakuje jak dotąd szczegółowych opracowań, które traktowałyby o kompetencjach nauczyciela wiedzy o społeczeństwie i różnych aspektach jego aktywności zawodowej.

Analizy podjęte w niniejszym artykule mają charakter teoretyczny. Zmierzają do ukazania – w oparciu o dostępne dokumenty prawa oświatowego i literaturę przedmiotu – znaczenia kompetencji nauczyciela wiedzy o społeczeństwie w procesie skutecznej edukacji obywatelskiej. Zakłada się przy tym, że tylko

kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie może skutecznie wspierać uczniów w edukacji obywatelskiej. Zakres jego kompetencji obejmuje zdolności, które w połączeniu z wiedzą przedmiotową, pedagogiczną, metodyczną i psychologiczną oraz wypracowanymi umiejętnościami i doświadczeniem składają się na kompetencje niezbędne w edukacji obywatelskiej. Zanim omówimy kwestie szczegółowe, najpierw zwrócimy uwagę na zakres znaczeniowy kluczowych terminów: „kompetencje nauczyciela” i „edukacja obywatelska”. Dopiero w tym kontekście zostaną scharakteryzowane powiązania między kompetencjami nauczyciela wiedzy o społeczeństwie a skuteczną edukacją obywatelską oraz sposoby doskonalenia tych kompetencji.

1. Wyjaśnienie kluczowych terminów

Określenie „kompetencje nauczyciela”, podobnie jak „edukacja obywatelska”, występuje w mowie potocznej, publicystyce i opracowaniach naukowych. Najczęściej jednak są one stosowane w naukach społecznych: głównie w pedeutologii¹, pedagogice² i dydaktyce³.

Współcześnie „kompetencje nauczyciela” to termin wieloznaczny określający właściwości nauczyciela. Jego zakres znaczeniowy zależy m.in. od teoretycznego i praktycznego kontekstu aktywności zawodowej związanej z edukacją⁴. W niniejszym przedłożeniu rozpatrywany jest w powiązaniu z nauczaniem wiedzy o społeczeństwie, w którym szczególną uwagę zwraca się na edukację obywatelską. Przedmiot ten należy do kanonu kształcenia ogólnego. Uwzględniając specyfikę nauczania wiedzy o społeczeństwie, można przyjąć, że termin „kompetencje nauczyciela” wskazuje na „(...) zakres wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności do wykonywania określonych zadań (...)”⁵, wskazanych w podstawie

¹ Zob. np. A. Bochenek, *Kompetencje nauczycielskie w literaturze pedagogicznej*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 10 (2007), z. 1, s. 55–61; H. Kwiatkowska, *Pedeutologia – stan i kierunki rozwoju w latach 1995–2004*, „Rocznik Pedagogiczny” 27 (2004), s. 197–203.

² Zob. np. J.W. Cynarski, *Kompetencje moralne nauczyciela*, „Dydaktyka Literatury” 26 (2006), s. 125–133; A. Szoltysek, *Kompetencje nauczyciela w zakresie wychowania i profilaktyki*, „Nauczyciel i Szkoła” 2009, nr 1–2, s. 61–72.

³ Zob. np. I. Turek, *Kompetencje jako cele procesu nauczania–uczenia się*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2007, t. 3, s. 48–52.

⁴ Do takich wniosków prowadzi analizę następujących opracowań: M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Szczecin 1995, s. 135–137; W. Drzeżdżon, *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, „Studia Gdańskie. Wzjęcie i rzeczywistość” 4 (2007), s. 204–209; A. Gajdzica, *Kompetencje nauczyciela we współczesnej szkole*, w: *Uczeń niepełnosprawny i jego nauczyciel w przestrzeni szkoły*, red. Z. Gajdzica i in., Kraków 2008, s. 13–22; W. Tatiana, *Kompetencje i kwalifikacje nauczycieli*, „Studia Pedagogiczne. Polska Akademia Nauk” 65 (2012), s. 301–314.

⁵ E. Goźlińska, F. Szlosek, *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Radom 1997, s. 52.

programowej kształcenia ogólnego, oraz na „potencjalne umiejętności, ujawniające się w chwili wykonywania samego zadania”⁶. Dyspozycja ta „obejmuje [również] zdolność do sprostania złożonym wymaganiom dzięki zmobilizowaniu i odwołaniu się w pewnych konkretnych uwarunkowaniach do zasobów psychospołecznych (w tym umiejętności i postaw)”⁷. Kompetencje nauczyciela wiedzy o społeczeństwie stanowią zatem wypadkową kwalifikacji zawodowych, wiedzy, umiejętności, postaw, motywacji, emocji, zaangażowania i wartości, które ujawniają się w aktywności zawodowej. Wyrażają się one w posiadanej przez niego wiedzy, umiejętnościach i predyspozycjach osobowościowych oraz w zdolności do samorealizacji i działania w określonych warunkach edukacyjnych⁸. Nie są one stałe. Przeciwnie, mają charakter dynamiczny. Nauczyciel staje się osobą kompetentną w procesie kształcenia, doskonalenia zawodowego, autoedukacji i doświadczenia pedagogicznego⁹. Pozyskiwanie nowej wiedzy oraz rozwijanie umiejętności i dążenie do doskonalenia samego siebie prowadzi do zmian w zakresie posiadanych kompetencji zawodowych. Zwykle zmiany te polegają na reorganizacji i rekonstrukcji dotychczasowej wiedzy i umiejętności¹⁰. Kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie potrafi w sposób twórczy korzystać z posiadanych wiadomości i informacji oraz umiejętnie inicjować działania edukacyjne w szkole. Co ważne, jest profesjonalistą w dziedzinie nauczania, którą reprezentuje, oraz w zakresie działalności pedagogicznej. Stąd też zakres znaczeniowy terminu „kompetencje nauczyciela” obejmuje kompetencje merytoryczne (dotyczące treści nauczanego przedmiotu), metodyczne (związane z warsztatem pracy nauczyciela i ucznia), pedagogiczne (obejmujące różne sposoby prowadzenia dialogu i oddziaływania na uczniów) i realizacyjne (ukonkretnione w umiejętności planowania oraz organizowania procesów nauczania–uczenia się i wychowania)¹¹. Kluczowe stają się tu następujące właści-

⁶ Tamże.

⁷ Określenie to zostało zaczerpnięte z definicji kompetencji wypracowanej przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Cyt. za: P. Brett, P. Mompoin-Gaillard, M.H. Salema, *Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania*, Warszawa 2012, s. 14; por. OECD, *The definition and selection of key competencies*, DeSeCo Publications 2005.

⁸ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się np. do: K. Denek, *Nauczyciel – jego tożsamość, role i kompetencje*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 2011, nr 3, s. 4–10; W.J. Maliszewski, R. Bania, *Osobowość nauczyciela i jego kompetencje*, w: *Komunikowanie społeczne w edukacji: dyskurs nad rolą komunikowania*, red. W.J. Maliszewski, Toruń, 2006, s. 176–185.

⁹ M. Kiedrowska, *Kompetencje społeczne nauczycieli*, w: *Nauczyciel. Zawód. Powołanie. Pasja*, red. S. Popek, A. Winiarz, Lublin 2009, s. 394–397.

¹⁰ M. Olczak, *Kwalifikacje i kompetencje nauczyciela*, „Edukacja i Dialog” 2009, nr 4, s. 24–28.

¹¹ Więcej na ten temat pisze np. W. Stykowski, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „Neodidagmata” 27–28 (2005), s. 16–28; por. także analizy prowadzone przez R. Kwaśnicę, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003, s. 298–303.

wości: aktywne uczestnictwo nauczyciela we własnym rozwoju, zdolność pracy z uczniami, umiejętność wykorzystania nowych technologii informacyjnych oraz poszerzania wiedzy i krytycznego przetwarzania informacji¹².

Ważnym obszarem aktywności zawodowej kompetentnego nauczyciela wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum i liceum jest edukacja obywatelska. Termin ten w języku polskim zwykle określa ogół zorganizowanych, systematycznych czynności dydaktycznych i wychowawczych zachodzących w klasie szkolnej, w codziennych wydarzeniach szkolnych i społeczności lokalnej, które to czynności mają na celu wyposażenie obywateli, zwykle młodych, w wiedzę oraz umiejętności niezbędne do uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym¹³. Tak definiowana edukacja obywatelska stanowi podstawowe narzędzie promowania aktywnej postawy obywatelskiej, niezbędnej w demokratyzacji państwa. Służy przygotowaniu uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych do świadomego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz kształtowaniu postaw umożliwiających zaangażowanie w rozwój społeczności lokalnej i narodowej. Założenia edukacji obywatelskiej w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie są określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego¹⁴ oraz w programach szkolnych dla gimnazjum¹⁵ i szkół ponadgimnazjalnych¹⁶. Za istotne uznaje się tu: 1) pogłębianie wiedzy i świadomości o znaczeniu obywatelstwa, demokracji, ustroju i instytucji społecznych, przejawach zaangażowania obywatelskiego; 2) rozwijanie umiejętności niezbędnych do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz kształtowanie postaw i cech osobowych pomagających angażować się w działalność organizacji samorządowych i instytucji społecznych; 3) wdrażanie do udziału w inicjatywach mających na celu dokonanie konkretnych zmian społecznych, politycznych, gospodarczych; 4)

¹² Wymienione umiejętności zostały wskazane przez Komisję Europejską jako znaczące w pracy nauczyciela zatrudnionego w szkołach na terenie Unii Europejskiej. Zob. więcej w: M. Sielatycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, „TRENDY – uczenie się w XXI wieku. Internetowy magazyn CODN” 2005, nr 3, s. 6–7.

¹³ Zob. więcej np. w: *Edukacja obywatelska w Europie*, Warszawa 2012, s. 8–9; J. Korzeniewski, M. Machałek, *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.

¹⁴ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik nr 4, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego, Dz. U., 30 sierpnia 2012, poz. 977.

¹⁵ Zob. np.: T. Kowalewska, „Dziś i jutro”. *Program nauczania ogólnego wiedzy o społeczeństwie w klasach I–III gimnazjum*, Warszawa 2009; A. Pacewicz, T. Merta, S. Żmijewska-Kwiręg, KOSS. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej. Wiedza o społeczeństwie w gimnazjum. Program nauczania zgodny z nową podstawą programową kształcenia ogólnego*, Warszawa 2010.

¹⁶ Zob. np.: B. Freier-Pniock, M. Fic, *Program nauczania. Wiedza o społeczeństwie. Szkoła ponadgimnazjalna. Zakres podstawowy*, Toruń 2012; M. Grondas, J. Żmijowski, WOS. *Po prostu. Program nauczania wiedzy o społeczeństwie w zakresie podstawowym w szkołach ponadgimnazjalnych*, Warszawa 2012.

promocję uniwersalnych wartości pożądaných i cenionych w społeczeństwie, takich jak np. patriotyzm, męstwo, odwaga, odpowiedzialność, zaufanie, tolerancja; 5) motywowanie młodego pokolenia do aktywnego udziału w inicjatywach społecznych, które mają na celu polepszenie sytuacji obywateli poprzez przekształcenie bieżących warunków życia społecznego¹⁷. Istnieje przy tym powszechne przekonanie, wpływające z podstawowych obowiązków pedagogicznych, że zadanie nauczycieli „polega na inspiracji, umiejętnym towarzyszeniu w procesie uczenia się życia w społeczeństwie, analizie jego charakterystycznych (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych) przejawów, na kształtowaniu kompetencji krytycznych wobec przejawów manipulacji, mentalnego lub fizycznego zniewolenia, ku emancypacji rozumianej jako świadomy i dojrzały stosunek do siebie i świata”¹⁸. Dzięki tym działaniom następuje wzmacnianie świadomości i aktywności obywatelskiej uczniów.

2. Kompetencje nauczyciela wiedzy o społeczeństwie a skuteczna edukacja obywatelska

Nieustanne zmiany edukacyjne, polityczne, społeczne, gospodarcze stawiają przed nauczycielem wiedzy o społeczeństwie nowe wyzwania pedagogiczne. Wymagają od niego zarówno odpowiedniej wiedzy, zdolności, sprawności, umiejętności i doświadczenia, jak też kreatywności w myśleniu i działaniu. Są one kluczowymi elementami kompetencji niezbędnych do realizacji celów edukacji obywatelskiej. Nauczyciel wiedzy o społeczeństwie ma być dla uczniów nie tyle źródłem wiedzy, ile inspiratorem, umiejętnie towarzyszącym w procesie nabywania cech dojrzałego, odpowiedzialnego obywatela oraz stopniowego wdrażania do aktywnego udziału w życiu publicznym i inicjatywach obywatelskich, których celem jest poprawa warunków życia obywateli.

Niewątpliwie w edukacji obywatelskiej bardzo ważne miejsce zajmuje holistycznie ujmowana wiedza przedmiotowa¹⁹. Kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie ma nie tylko posiadać informacje faktograficzne, ale także, i przede wszystkim, dogłębnie rozumieć podstawy konceptualne i wzorce powiązań oraz sens i znaczenie aktywności społeczno-politycznej w regionie i w kraju²⁰. Właśnie kompetencje merytoryczne decydują o wieloaspektowym

¹⁷ A. Naumiuk, *Edukacja obywatelska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. Suplement*, red. T. Pilch, Warszawa 2010, s. 112; por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. . . ., Załącznik nr 4, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. . . ., poz. 977.

¹⁸ A. Naumiuk, *Edukacja obywatelska*, dz. cyt., s. 111.

¹⁹ Zob. więcej np. w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Koradsiewicz, P. Sadura, Warszawa 2013.

²⁰ P. Brett, P. Mompoin-Gaillard, M.H. Salema, *Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw*

i pogłębionym zorientowaniu nauczyciela wiedzy o społeczeństwie w tematyce z zakresu edukacji obywatelskiej. Znajomość i rozumienie kluczowych treści, wartości, zasad i koncepcji życia społecznego w demokratycznym państwie prawa decyduje o jego profesjonalizmie. Sprawia, że nauczyciel zyskuje miano eksperta w zakresie edukacji obywatelskiej²¹.

Nauczyciel wiedzy o społeczeństwie, który wykazuje się dobrą znajomością nauczanego przez siebie przedmiotu, zazwyczaj pracuje skuteczniej²². Potrafi bowiem przedstawiać zagadnienia z zakresu edukacji obywatelskiej w sposób zrozumiały dla uczniów (np. poprzez odwołanie do doświadczenia, objaśnienia, przykłady). Jednocześnie umiejętnie planuje strukturę zajęć lekcyjnych, stymulując ciekawość poznawczą uczniów, stwarzając sytuacje problemowe i motywując do ich twórczego rozwiązywania. Stosując metody wielostronnie aktywizujące młodzież, nadaje poszczególnym zajęciom lekcyjnym strukturę zajęć prowadzonych tokiem mieszanym. Umiejętnie dobiera takie formy i metody nauczania–uczenia się, które nie tylko sprzyjają zrozumieniu problematyki z zakresu edukacji obywatelskiej, ale także rozwijają w uczniach kompetencje społeczne. Nie ogranicza się zatem do roli mentora, lecz jest animatorem²³. W toku zajęć lekcyjnych stwarza uczniom możliwości zadawania pytań i negocjowania znaczeń. Co ważne, odwołuje się do doświadczeń młodzieży w zakresie aktywności obywatelskiej. Kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie sam jest aktywnym uczestnikiem życia społecznego, swoim zachowaniem wzmacnia zatem kształtowanie postaw obywatelskich wśród uczniów.

W wyżej opisanych umiejętnościach uwidaczniają się kompetencje dydaktyczne i metodyczne nauczyciela wiedzy o społeczeństwie. Spełniają one istotną funkcję w edukacji obywatelskiej. Pozwalają planować i stosować takie strategie edukacyjne, które aktywizują uczniów w procesie nauczania–uczenia się, motywują do poszukiwania, odkrywania i doświadczenia przejawów obywatelstwa oraz zachęcają do uczestnictwa w życiu społecznym. Wraz z tymi działaniami edukacyjnymi znaczące wydają się również formy zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych w zakresie edukacji obywatelskiej, które organizuje nauczyciel wiedzy o społeczeństwie. Do nich zaliczyć można m.in. projekty edukacyjne, wycieczki edukacyjne, spotkania z politykami, działaczami społecznymi, animatorami kultury, członkami stowarzyszeń. Każda z tych form edukacji obywatelskiej wymaga od nauczyciela wiedzy o społeczeństwie podjęcia następujących czynności dydaktycznych: 1) sformułowania celów i wymagań edukacyjnych; 2) określenia przedmiotu zajęć; 3) wyboru tematyki i opracowania przebiegu

---

człowieka..., dz. cyt., s. 19–31.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 33–38.

²³ Tamże.

zajęć (w tym wyboru odpowiedniej formy i skutecznych, najbardziej aktywizujących metod nauczania–uczenia się, uszeregowania treści zajęć); 4) wdrożenia zaplanowanych działań; 5) autoewaluacji zajęć, m.in. poprzez włączenie uczniów w wyrażanie opinii na temat procesu nauczania–uczenia się²⁴. W ten sposób zaplanowane i zrealizowane zajęcia lekcyjne lub pozalekcyjne stwarzają uczniom różne możliwości w odkrywaniu zagadnień z zakresu edukacji obywatelskiej. Sprzyjają też odwołaniu do wcześniej nabytej wiedzy i doświadczenia. Z tym wiąże się wprost twórcza realizacja takich zadań, jak np. promocja aktywnego uczenia się i zaangażowania uczniów, zastosowanie repertuaru metod i technik nauczania kształtujących umiejętność dyskusji na różne, zwłaszcza kontrowersyjne tematy społeczne oraz włączanie uczniów do planowania poszczególnych etapów procesu uczenia się i oceniania²⁵. Kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie potrafi sprostać tym wszystkim zadaniom. Wyzwała też w uczniach pozytywne nastawienie do edukacji obywatelskiej, wzmacnia samodzielność w myśleniu i działaniu oraz stopniowo wdraża do różnorodnych zadań społecznych (np. zachęcając do udziału w pracach samorządu szkolnego, młodzieżowej radzie powiatu, miasta, gminy, dzielnicy)²⁶.

Z tymi kompetencjami nauczyciela wiedzy o społeczeństwie wiążą się kolejne umiejętności niezbędne w edukacji obywatelskiej. Można je określić jako kompetencje pedagogiczne i realizacyjne. Obejmują one zarówno wiedzę na temat wychowania, jak też umiejętność zastosowania jej w sytuacjach edukacyjnych celem lepszego poznawania uczniów, prowadzenia dialogu edukacyjnego, animowania grupy oraz wspierania młodzieży w kształtowaniu postaw obywatelskich²⁷. Z tym wiąże się umiejętność współpracy ze społecznością lokalną i włączania w nią uczniów²⁸. Stąd też kompetencje nauczyciela wiedzy o społeczeństwie są w edukacji obywatelskiej niezbywalnym elementem. Pozwalają nie tylko wiązać wiedzę przedmiotową ze sferą życia obywatelskiego, ale także planować i inicjować działania edukacyjne ukierunkowane na kształtowanie postaw obywatelskich. Sprzyjają też stopniowemu włączaniu uczniów w różne formy aktywności społecznej na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym²⁹. W ten sposób następuje powiązanie teorii z praktyką, a zwłaszcza nauczania wiedzy o społeczeństwie z aktualną sytuacją społeczną i polityczną. Wszystko to wzmacnia znaczenie edukacji obywatelskiej i przyczynia się do skutecznej aktywności zawodowej nauczyciela wiedzy o społeczeństwie.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 19, 43–45.

²⁶ Tamże., s. 45–49.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 46–53.

3. Doskonalenie kompetencji nauczyciela wiedzy o społeczeństwie w zakresie edukacji obywatelskiej

Kompetencje nauczyciela wiedzy o społeczeństwie, jak już wyżej zauważono, mają charakter dynamiczny. Ich rozwój zostaje zapoczątkowany w czasie pierwszych doświadczeń edukacyjnych. Wtedy bowiem przyszli nauczyciele, jeszcze jako uczniowie, zdobywają wiedzę osobistą, kształtują postawy obywatelskie i uczestniczą w różnych formach aktywności społecznej. Wszystko to odgrywa ważną rolę w kolejnych etapach kształcenia i przygotowania do pracy w zawodzie nauczyciela wiedzy o społeczeństwie³⁰. Ten niezamierzony, a często nawet nieuświadomiony proces nabywania oraz doskonalenia wiedzy i umiejętności z zakresu edukacji obywatelskiej jest kontynuowany podczas studiów akademickich. Zarówno udział w cyklicznych wykładach i ćwiczeniach, jak i realizacja zajęć podczas praktyk pedagogicznych w szkole sprzyjają nabywaniu kompetencji zawodowych. Aktywny udział w różnych organizacjach i inicjatywach studenckich (np. w pracach samorządu studenckiego, grup wolontariatu) dodatkowo bezpośrednio przyczynia się do rozwoju kompetencji obywatelskich. Wtedy bowiem student – przyszły nauczyciel wiedzy o społeczeństwie – zdobywa podstawowe umiejętności, które później spełnią istotną funkcję w jego pracy zawodowej, szczególnie w zakresie skutecznej edukacji obywatelskiej. W tych procesach wzbogacania wiedzy osobistej i rozwijania umiejętności pedagogicznych znaczące jest osobiste zaangażowanie studentów.

Intensywny, jakościowy rozwój kompetencji zawodowych dokonuje się w poszczególnych etapach rozwoju zawodowego³¹. Nauczyciel wiedzy o społeczeństwie jest bowiem zobowiązany do realizacji zadań związanych z doskonaleniem i doszkalać zawodowym. Odpowiada też za jakość aktywności własnej związanej z rozwojem kompetencji w zakresie edukacji obywatelskiej. Instytucje zewnętrzne i szkoła mogą go w tym jedynie wspomagać³². Jedną z możliwych form pomocy są programy szkoleń i warsztatów proponowane przez Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO) oraz Ośrodki Doskonalenia Nauczycieli. Nie mniej istotną rolę odgrywa wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli w środowisku szkolnym³³. Poza tym bezpośredni kontakt z doradcami metodycznymi i konsultantami, którzy pracują w Ośrodkach Doskonalenia Nauczycieli, sprzyja wzmacnianiu dotychczasowych kompetencji dydaktycznych i metodycznych oraz nabywaniu nowych. W rozwoju kom-

³⁰ Do takich wniosków prowadzą ogólne twierdzenia zawarte w różnych koncepcjach kształcenia nauczycieli. Zob. więcej np. w: H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008.

³¹ M. Kazimierowicz, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli*, „Nowa Szkoła” 2009, nr 5, s. 25–28.

³² Tamże.

³³ Tamże.

potencji merytorycznych podstawowe znaczenie ma natomiast korzystanie z różnorodnych źródeł informacji, dostępnych w prasie, publikacjach zwartych, monografiach i w zasobach internetowych³⁴. Pomocne są również konferencje, sympozja i studia podyplomowe organizowane przez wyższe uczelnie, a także e-konferencje i kursy e-learningowe prowadzone na platformach edukacyjnych³⁵.

Z uwagi na fakt, że specyfika kompetencji pedagogicznych i realizacyjnych wymaga od nauczyciela wiedzy o społeczeństwie osobistego zaangażowania w podejmowane działania edukacyjne oraz pogłębionej refleksji nad aktywnością własną, na uwagę zasługuje również udział nauczycieli w tzw. lekcjach otwartych, określanych niekiedy terminem „lekcje koleżeńskie”³⁶. Poza tym dialog z innymi nauczycielami wiedzy o społeczeństwie wspomaga proces rozwoju kompetencji. Temu służy działalność wyżej wspomnianego Centrum Edukacji Obywatelskiej, które jako niezależna instytucja edukacyjna ma m.in. na celu poprawę „jakości systemu oświaty, upowszechnianie wiedzy obywatelskiej, promowanie praktycznych umiejętności i postaw niezbędnych do budowania demokratycznego państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego”³⁷. W ramach działalności statutowej CEO proponuje się nauczycielom innowacyjne programy edukacji obywatelskiej KOSS (Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej) oraz projekty edukacyjne oparte na lokalnych działaniach uczniów zaangażowanych w samorząd uczniowski i wolontariat. Co ważne, udostępnia się im materiały edukacyjne oraz organizuje warsztaty i coachingowe kursy internetowe³⁸. W ten sposób wspiera się nauczycieli wiedzy o społeczeństwie w realizacji skutecznej edukacji obywatelskiej.

Zakończenie

Kompetencje zawodowe stanowią podstawową właściwość nauczyciela wiedzy o społeczeństwie. Odgrywają istotną rolę w skutecznej edukacji obywatelskiej w szkole. Ułatwiają podejmowanie i realizację zadań dydaktyczno-wychowawczych. Wymagają jednak nieustannego doskonalenia. Zachodzące zmiany w systemie oświaty i przemiany społeczno-polityczne stawiają przed nauczycielem wiedzy o społeczeństwie nowe zadania i coraz większe wymagania.

³⁴ P. Brett, P. Mompoint-Gaillard, M.H. Salema, *Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw...*, dz. cyt., s. 52–53.

³⁵ Zob. np. propozycje zamieszczone na platformie edukacyjnej „Dobrze uczymy” (<http://dobrzeuczmy.ceo.nq.pl/?id=399>, dostęp: 10 czerwca 2014) oraz na stronie internetowej Wydawnictwa Szkolnych i Pedagogicznych (<http://www.wsip.pl/e-konferencje>, dostęp: 10 czerwca 2014).

³⁶ Zob. więcej np. w: E. Kiryła, *Lekcje otwarte zamiast teoretycznych rad pedagogicznych (propozycje dla zespołów WDN)*, „Język Polski w Gimnazjum” 2010/2011, nr 4, s. 84–88.

³⁷ <http://www.ceo.org.pl/pl/o-ceo> (dostęp: 12 czerwca 2014).

³⁸ Tamże.

To implikuje potrzebę rozwoju kompetencji zawodowych poprzez ustawiczne doskonalenie i samokształcenie. Kompetentny nauczyciel wiedzy o społeczeństwie potrafi inicjować różne formy edukacji obywatelskiej nie tylko na zajęciach lekcyjnych, ale także pozalekcyjnych. Stwarza też młodzieży liczne okazje do realizacji projektów edukacyjnych w społeczności lokalnej oraz do udziału w inicjatywach organizowanych na poziomie lokalnym i krajowym.

Na szczególną uwagę zasługuje refleksja nauczyciela wiedzy o społeczeństwie. Osobisty namysł nad aktywnością w zakresie edukacji obywatelskiej pozwala odkrywać swoje mocne i słabe strony, wyciągać wnioski i projektować kolejne działania. Poza tym refleksja przed działaniem, nad działaniem i w trakcie działania wzbogaca osobowość nauczyciela wiedzy o społeczeństwie.

Ze względu na wagę przykładu osobistego w skutecznej edukacji obywatelskiej równie istotne wydaje się wspieranie nauczycieli wiedzy o społeczeństwie w doskonaleniu właściwości osobowych oraz w inicjowaniu różnych form aktywności obywatelskiej w społeczności lokalnej. Przykład osobisty nauczyciela wiedzy o społeczeństwie wzmacnia jego działania w zakresie edukacji obywatelskiej oraz przyczynia się do skutecznej promocji demokracji i postaw obywatelskich.

Summary

Competence of civics teachers as a condition for effective civic education

A teacher of civics fulfils a significant role in civic education. His/her competences determine, to a large extent, the quality of preparing young people for the role of citizens actively participating in social life.

The analyses carried out in this article aim at demonstrating – on the basis of available education law documents and the literature of the subject – the importance of a civics teacher's competence in the process of effective civic education. To begin with, attention is paid to the semantic range of terms: "teacher's competence" and "civic education". Next, the relations between a civics teacher's competence and effective civic education are described. This context is used to characterize methods for improving the competence of civics teachers, necessary for effective civic education.

Anna Zellma – doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie katechetyki; profesor nadzwyczajny w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie. Członek zarządu Stowarzyszenia Katechetów w Polsce, członek The European Equipe for Catechesis (EEC). Autorka trzech monografii z zakresu katechetyki oraz licznych publikacji w czasopismach naukowych i w recenzowanych opracowaniach zbiorowych. Zainteresowania badawcze: katecheza młodzieży, dydaktyka nauczania religii, profesjonalny rozwój nauczyciela religii, dydaktyka ogólna i pedagogika chrześcijańska.